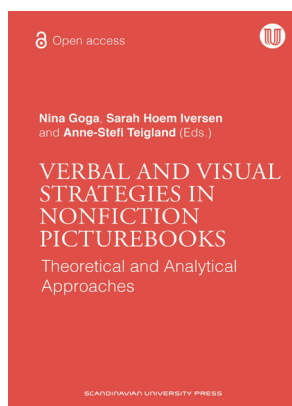

**NINA GOGA, SARAH HOEM
IVERSEN & ANNE-STEFI
TEIGLAND (RED.)
VERBAL AND VISUAL
STRATEGIES IN
NONFICTION
PICTUREBOOKS
Theoretical and Analytical
Approaches**

Oslo: Scandinavian University Press, 2021 (279 s.)

Utgivningen av faktaböcker för barn och unga är omfattande både i Sverige och internationellt, men forskningen om denna litteraturkategori är fortfarande förhållandevis begränsad. Detta gäller inte minst faktaböckernas visuella kod och samspelet mellan den verbala och den visuella texten. Det är därför mycket välkommet att det nu utkommit en samlingsvolym som med varierande teoretiska och metodologiska ansatser presenterar den multimodala faktaboken i all dess mångfald och komplexitet. I *Verbal and Visual Strategies in Nonfiction Picturebooks. Theoretical and Analytical Approaches* (2021) har redaktörerna Nina Goga, Sarah Hoem Iversen och Anne-Stefi Teigland samlat arton refereegranskade bidrag skrivna av forskare med bakgrund i vitt skilda kulturer, språk och akademiska discipliner. Volymen är tillgänglig både i bokform (print on demand) och som gratis nedladdningsbar PDF på www.idunn.no.

Bilder har alltid varit ett framträdande element i faktaböcker för barn, men de har fått en ökad betydelse under de senaste årtiondena och är idag så gott som oundgängliga inslag. Fortfarande är de flesta faktaböcker konventionellt utformade pappersböcker om ganska traditionella ämnen (djur och natur, dinosaurier, fordon, kropp och hälsa), där den verbala texten är primär och bilderna tillkommit i efterhand, som ett komplement eller en expansion av den verbala texten. Men vid sidan av den traditionella utgivningen har det sedan 1990-talet vuxit fram en mer innovativ typ av bildfaktaböcker, som bygger på ett visuellt tänkande och där den verbala texten förpassats till bakgrunden. Det är framför allt, men långt ifrån uteslutande,

denna nyskapande form av bildfaktaböcker som är föremål för analys i *Verbal and Visual Strategies in Nonfiction Picturebooks*. Dessa okonventionella böcker tänjer på gränserna för vad en faktabok kan anses vara och utgör i många fall hybridtexter mitt emellan fakta och fiktion, och narrativ och icke-narrativ text. Genom att de i stor utsträckning skapas av illustratörer och grafiker med en egen personlig stil får böckernas estetik ofta en framträdande plats, vilket också framgår av flera av analyserna i samlingsvolymen. Till viss del kan denna utveckling uppfattas som en naturlig följd av de senaste trettio årens trycktekniska framsteg. Men faktabokens visuella utveckling kan också ses som en del av en mer övergripande trend, *the pictorial turn*, ett begrepp som ofta tillskrivs W. J. T. Mitchell som år 1992 uppmärksammade vår visuellt inriktade kultur och det ökade intresset för bildens centrala betydelse för vårt nutida sätt att kommunicera. I *Verbal and Visual Strategies in Nonfiction Picturebooks* hänvisas vid upprepade tillfällen till detta begrepp, och samlingsvolymen kan därför läsas som en fördjupning i hur *the pictorial turn* påverkat faktaboken.

I samlingsvolymens inledningskapitel diskuterar redaktörerna tänkbara orsaker till det bristande akademiska intresset för bildfaktaboken:

There may be several reasons for this neglect or marginalisation, but the main reason over time seems to be the unwillingness to include the many verbal and visual strategies of nonfiction within the concept of children's literature. (1)

Ett viktigt syfte med samlingsvolymen är därför att förändra synen på bildfaktaboken genom att sammanföra ett brett urval av fallstudier och ett stort antal teorier, metoder och analysverktyg som lämpar sig för undersökningar av den här typen av material. Ett annat tungt vägande skäl som anges till varför samlingsvolymen behövs är de ökade kraven på kritisk litteracitet. Idag räcker det inte med att förstå den verbala textens underliggande budskap och kunna läsa kritiskt. I en tid av ökad multimodal kommunikation är det också nödvändigt att kunna bedöma bildmaterial och förstå hur bilder väljs ut, vilket perspektiv de avbildar och hur de kan användas för manipulation och ideologisk vinkling. För att göra den här typen av fördjupade analyser av den visuella texten och dess samspel med den verbala texten krävs skarpa verktyg, och även i detta sammanhang är samlingsvolymen tänkt som en resurs.

De arton kapitlen är samlade inom sex olika teman, varav det första omfattar tre kapitel med olika infallsvinklar på semiotik och stil

i bildfaktaböcker och icke-narrativa bilderböcker. I det inledande kapitlet av Marcus Martins och Celia Abicalil Belmiro, "Stylistic Strategies in Children's Nonfiction Books", analyseras samspelet mellan konstnärlig och vetenskaplig illustrationsteknik i faktaböcker om fåglar och hur den visuella och den verbala koden kan samverka för att uppnå en stilistisk effekt. Det tredje kapitlet, Smiljana Narančić Kovačs "A Semiotic Model of the Nonnarrative Picturebook", rör sig i gränslandet mellan fakta och fiktion å ena sidan, och narrativ och icke-narrativ å andra sidan. Redan inledningsvis slår Kovač fast att såväl fiktiva som icke-fiktiva bilderböcker kan vara både narrativa och icke-narrativa och att många faktaböcker i själva verket är hybridtexter med inslag av både fiktiva och icke-fiktiva element. Därefter föreslår hon en semiotisk modell för analys av bildböcker, som appliceras på icke-narrativa ABC-böcker med inslag av både fakta och fiktion. Själv fastnar jag särskilt för temats andra kapitel, Giorgia Grillis "The Artistic Nonfiction Picturebook", och den spännande analysen av icke-narrativa och (nästan) icke-verbala faktaböcker. Med avstamp i Joe Sutliff Sanders numera välkända begrepp *critical engagement* – det vill säga hur faktaböcker kan uppmuntra läsaren till kritiskt tänkande och dialog med texten – visar Grilli hur den konstnärliga bildfaktaboken kan lära barn att tänka och resonera med hjälp av till synes orelaterade bilder, som sammanförts på ett oväntat och mångtydigt sätt. Grilli gör också intressanta kopplingar till konsten och dess inbjudan till dialog och fria associationer. På så sätt gör hon tydligt att även faktaboken kan ha en estetisk dimension och initiera barn i att själva göra kreativa associationer, en förmåga som Grilli menar är helt ovärderlig i såväl vetenskaplig forskning som konstnärligt skapande.

Nästa tema är ideologin i den verbala och den visuella texten. Många läsare förväntar sig nog att faktaböcker ska presentera objektiva och "sanna" fakta, men författarna till de fyra kapitlen visar tydligt att det alltid finns en avsändare som har valt ut, organiserat och presenterat stoffet ur ett visst perspektiv, och att detta med nödvändighet leder till en ideologisk vinkling i såväl text som bild. Medan kapitel fem behandlar ett mer traditionellt forskningsområde – gestaltningen av manligt och kvinnligt kön, i detta fall i brittiska bildordböcker – anlägger de övriga kapitlen ett ideologiskt perspektiv på mindre utforskade företeelser, som framställningen av artefakter (Frihetsgudinnan respektive grekiska figuriner), översättning av kontroversiella svenska bildfaktaböcker till polska samt layout, typsnitt och språklig positionering (*linguistic landscape*) som indikation på tilltänkt målgrupp. En viktig slutsats som dras av Petros Pa-

naou och Angela Yannicopoulou i kapitlet "Ideology in Nonfiction Picturebooks. Verbal and Visual Strategies in Books about Sculptures" är att ideologin är lika närvarande i den visuella som i den verbala texten och att fakta och ideologi bärs fram med samma medel: ju trovärdigare illustrationer, källor, sifferuppgifter och bevismaterial som presenteras, desto mer övertygande blir bokens faktamässiga trovärdighet och därmed också dess ideologi. Även om de fyra studierna inom detta tema inte ger så många nya teoretiska insikter är de mycket läsvärda och goda exempel på hur ideologi kan blottläggas och analyseras.

Det tredje temat är biografier, en genre som gett upphov till många barnbokstitlar under årens lopp och som enligt redaktörerna är en av de mest undersökta faktaboksgenrerna. Traditionellt brukar dock fokus ligga på den verbala texten, paratexterna och biografins ambivalenta position mitt emellan fakta och fiktion, medan genrens visuella uttrycksmedel, som det här är fråga om, inte är lika väl beforskade. I temats första kapitel, "Frida Kahlo Picturebook Biographies. Facts and Fiction in Words and Images", analyserar Berit Westergaard Bjørlo tre biografier om den mexikanska konstnären Frida Kahlo med särskild betoning på intertextualiteten och intervisualiteten mellan å ena sidan biografiernas text- och bildmaterial innanför böckernas pärmar och å andra sidan Kahlos egna bilder och kända berättelser om hennes liv och konstnärskap utanför boken. Bjørlo drar slutsatsen att det inte alltid räcker med att analysera ikonotexten, det vill säga samspelet mellan text och bild inom verket, utan att det behövs en mer övergripande intermedial, intervisuell och intertextuell teori, som kan redogöra för hur ikonotexten förhåller sig till omvärlden. Det andra kapitlet inom detta tema, Maria Casado Villanuevas "Portrait of the Artist as a Complex Man. Engagement and Discovery in Picturebook Biographies of Poets' Lives", är inriktat på biografier om de amerikanska poeterna William Carlos Williams och E.E. Cummings. Här beskrivs hur visuella tekniker, i samspel med den verbala texten, utnyttjas för att väcka läsarens empati för huvudkaraktären. Det framgår också hur biografierna gradvis inför en slags motsvarighet till den modernistiska poesins bild- och formspråk i böckernas visuella kod (bland annat genom collageteknik och fragmentering), en mycket medveten estetik som Villanueva menar kan hjälpa barn att närma sig den impressionistiska stilen i modernistisk poesi.

Inom volymens fjärde tema, djur och miljö, samlas analyser av faktaböcker om specifika ämnesområden, som jordbruk, djur och fossila bränslen. I temats första kapitel, "Paper Farms. A Content

Analysis of Sixty Children's Picturebooks on Farming and the Rural Environment", analyserar Fabrizio Bertolino och Anna Perazzone graden av realistiska inslag i 60 bildfaktaböcker för barn i åldern 0–6 år. På grundval av 12 indikatorer på realism, som sträcker sig från allt ifrån skildringen av tid, väder och årstider till översiktsvyer, framställningen av arbetet på åkrarna och med djuren och saluföringen av jordbruksprodukter, visar Bertolino och Perazzone att långtgående realism är sällsynt i bilderböcker om lantgårdar. Det nästföljande kapitlet av Beate Laudenberg, "Wolves – Central European Wildlife Depicted in Nonfiction Picturebooks", innehåller bland annat en mycket intressant analys av mytbildningen kring vargen och den ensidiga bilden av vargen som ett farligt rovdjur i äldre faktaböcker för barn. Vilda djur är också ämnet för Nina Gogas kapitel om ABC-böcker, "A Is for ... Awareness. Fostering Interspecies Awareness through Nonfiction ABC Picturebooks". Med utgångspunkt i en egen modell för analys av faktaböcker jämför Goga det visuella och verbala läsartilltalet samt organisationen och presentationen av ämnesstoffet i tre ABC-böcker, där varje bokstav i alfabetet associeras med ett eller flera australiska djur. I sin analys visar Goga på ett övertygande sätt hur författarna till de undersökta ABC-böckerna utnyttjar visuell och verbal estetik för att väcka läsarens känslomässiga engagemang för djur och natur, det som i kapitlet benämns *interspecies awareness*. Temats sista kapitel, Bettina Kümmerling-Meibauers och Jörg Meibauers "How Descriptive Picturebooks Engaged Children in Knowledge about Coal, Oil, and Gas", bjuder på en historisk analys av hur produktionen och användningen av kol, olja och gas skildras i den verbala och visuella texten i faktaböcker publicerade mellan 1935 och 1968. Särskilt värdefullt i det här kapitlet är den utförliga förklaringen av det teoretiska ramverket: en modell för funktionell indelning av bildmaterial och en uppdelning av den verbala faktatexten i beskrivande, förklarande och berättande text. Eftersom studien är gjord på äldre, mer konventionellt utformade faktaböcker analyseras hur traditionellt kompletterande bildmaterial samspelar med den verbala texten och hur en varierande grad av koherens kan uppstå mellan text och bild. I kapitlet aktualiseras också frågan om hur bilder kan underlätta ordinläring och visualisera komplicerade och abstrakta samband, en aspekt som gärna hade kunnat fördjupas ytterligare.

Den femte delen är en djupdykning i ett snävt men växande specialområde inom faktabokskategorin: arkitektur och stadskartor. Både Marnie Campagnaros "Stepping into the World of Houses. Children's Picturebooks on Architecture" och Ana Margarida Ramos

“Can a City Map Be a Picturebook? Alternative Publishing Formats for Children” uppmärksammar relativt nyutkomna verk, som med banbrytande teknik och estetik förnyar faktaboken. Campagnoros taxonomi över bilderböcker om hus och arkitektur, inklusive gränsöverskridande hybridtexter, är säkert mycket användbar vid jämförande studier av hur genren utvecklats historiskt och transnationellt. Ramos kapitel behandlar figurativa kartor, det vill säga subjektiva och inte helt realistiska kartor, över sju städer i världen. Här hade det varit intressant att få veta mer om den teoretiska modell som ligger till grund för analysen, i detta fall hur kartor kan indelas i analoga kartor, figurativa kartor, *model maps* och *mind maps*. Icke desto mindre är Ramos undersökning väl genomförd och utgör ett värdefullt bidrag till forskningsfältet.

Det sjätte och avslutande temat har rubriken “The Pictorial Turn” och belyser olika aspekter av bildens ökade betydelse för faktaboken. Det är också under detta tema som några av de mest okonventionella bilderböckerna presenteras. Betül Gaye Dinç och Ilgım Veryeri Alaca analyserar i kapitlet “Interacting with Nonfiction Picturebooks in Art Museums” en rad interaktiva faktaböcker som på nya och kreativa sätt initierar barn i konst- och museiföremåls värld. I sitt kapitel “Learning, Playing, and Falling Asleep. Portuguese Nonfiction Picturebooks for Every Occasion” tar Inês Costa sig an nyskapande portugisiska bilderböcker, som med okonventionella narrativa och interaktiva inslag utmanar våra invanda föreställningar om faktaboken. I samlingsvolymens sista kapitel, “Information and Delight. A Study of Visual Transmission of Knowledge”, utgår Anne-Stefi Teigland från en fyrdelad kategorisering av visuellt kodat material i syfte att undersöka hur olika typer av visuella koder kan förmedla ett ämnesstoff till yngre läsare. Här visas också hur visuella och verbala komponenter kan länkas samman så att de förstärker varandra, eller tvärtom så att länkningen förvirrar läsaren. Analysen är skarp och ger en djupare förståelse för hur multimodala texter kommunicerar med yngre barn.

Sammantaget ligger samlingsvolymens styrka i att den anlägger flera olika forskningsperspektiv på bildfaktaboken och därigenom erbjuder en nyanserad och mångfasetterad bild av fältet, och för den som vill fördjupa sig i faktabokens senaste utveckling finns många väl genomförda undersökningar att ta del av. Ett särskilt viktigt bidrag är volymens uppmärksammande av bildfaktaböckernas estetiska kvaliteter; det framgår av flera av undersökningarna att bildfaktaböcker kan vara riktiga konstverk i sin egen rätt. En annan viktig aspekt är betoningen på bildens hittills tämligen utforskade

möjlighet att ge upphov till starka känslor och engagemang för ett visst ämnesområde.

Men slagsidan åt bildfaktabokens estetiska, poetiska och emotionella sida blir också samlingsvolymens största svaghet. Att bilder kan framkalla starka känslor har vi sett många gånger förut i analyser av skönlitterära bilderböcker, och många av de undersökta böckerna ligger någonstans i skärningspunkten mellan fakta och fiktion. Det är säkert sant att ett känslomässigt engagemang är nödvändigt för att barn ska kunna utveckla en djupare förståelse för ett ämne och internalisera ny kunskap, men jag hade gärna sett fler belysande exempel på hur bilden kan koncentrera och visualisera ett ämnesstoff och därigenom hjälpa barn att förstå, organisera och tillägna sig ny kunskap om mer abstrakta företeelser. På grundval av Sanders begrepp *critical engagement* skulle jag också ha velat läsa mer om hur bildmaterial kan utmana barnets begreppsvärld och uppmuntra till en kritisk dialog med den visuella texten.

Som redaktörerna själva skriver i inledningen är det dock omöjligt att ta upp alla aspekter av en så diversifierad bokkategori som bildfaktaboken, och framför allt hindrar det inte *Verbal and Visual Strategies in Nonfiction Picturebooks* från att vara en alldeles ypperlig utgångspunkt för vidare studier. Precis som en riktigt god faktabok ska göra, väcker den läsarens engagemang och intresse. Man blir inspirerad!

Mari Mossberg
Lektor i översättning
Lunds universitet